

BİR EĞİTİMCİ OLARAK HZ. MUHAMMED (SAV)¹

Prof.Dr. Mehmet Zeki AYDIN²

Yüce Allah, halifesi olarak yaratıp, "kulluk" görevini yüklediği insana, bu görevi hakkıyla yerine getirebilmesi için çeşitli zamanlarda ilâhî mesajlarını iletecek elçiler göndermiştir. Bu elçilerden ilki, aynı zamanda ilk insan olarak yaratılan Hz. Adem, sonuncusu, Hz.Muhammed (SAV) dir. Her peygamber, Allah'ın kendisine verdiği mesajların ilk öğreticisidir. İnsanlar, daha doğrusu inananlar, kendilerine tebliğde bulunan Allah elçilerinin öğrettiklerini, uyguladıklarını ve bunları yaparken takip ettikleri yöntemleri din eğitimlerinde en güzel örnekler olarak almışlardır. Hz.Peygamber, “Ben ancak öğretici olarak gönderildim.”(İbn Mâce, Mukaddime 17) buyurarak eğitimciliğini ifade etmiştir. Kur'an'da da bu konuya temasla peygamberin görevinin öğreticilik olduğu belirtilmektedir: “Ey Rabbimiz! Onlara kendi içlerinden, kendilerine senin ayetlerini okuyacak, onlara kitap ve hikmeti öğretecek, onları temizleyecek bir elçi gönder.” (2/Bakara/129)

HZ. Muhammed'in (SAV) öğretiminin üç aşamada gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Birinci aşamada o, Rabbinden ilâhî mesajları öğreniyor; ikinci aşamada bu öğrendiklerini ulaşılabildiklerine öğretiyor; üçüncü aşamada ise, öğrenip öğrettiklerini bizzat uygulayarak gösteriyor ve örnek oluyordu. İşte buradan hareketle diyoruz ki, onun öğrettikleri Kur'an'daki bilgilerdir. O, kendisine, yirmi üç yıl boyunca yavaş yavaş verilen ilâhî bilgileri, öğrenip öğretmiştir. Gerektiğinde bu bilgilerin daha iyi anlaşılabilmesi için açıklamalar yapmıştır. Sünnet dediğimiz Hz. Peygamberin söz, fiil ve takrirlerinden oluşan ikinci İslâmî temel kaynak onun bu öğretiminin ve yaşayışının sonucunda ortaya çıkmıştır.

Bir eğitimci olarak peygamberimizin başlıca özelliklerini şöyle sayabiliriz:

a. Hz. Peygamber, Allah tarafından yetiştirilip görevlendirilmiş bir eğitimcidir. Baba yetimi olarak dünyaya gelen ve henüz altı yaşlarında annesini, sekiz yaşlarında kendisine bakmakta olan dedesini kaybeden Efendimizin, insan karakterinin ve kişiliğinin oluşumunda ilk ve en önemli basamak olan bu yaşları, kendisini eğitip yetiştirecek olan en yakın kişilerden yoksun olarak geçirdiğini görürüz. Yine, onun yaşadığı çevreye baktığımızda, haksızlık ve zulmün yaygın olduğu cahiliye döneminin yaşandığını görürüz. Böyle bir çevreden, onun gibi

¹ Bu yazı, “Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed (s.a.s)”, **Somuncu Baba**, Malatya Nisan 2006, sayı:66, s.s: 8-12’de yayımlanmıştır.

² www.mehmetzekiaydin.com Email: mehmetzekiaydin@gmail.com

iyilik örneği bir kişinin yetişmesinden anlıyoruz ki, Hz. Peygamberi bizzat Allah eğitmiştir. Bu hususu kendisi şöyle belirtmektedir: “Beni Rabbim terbiye etti ve ne de güzel terbiye etti.”

b. Hz. Peygamber, çok sabırla hareket etmiştir. Kur'an'da insanın aceleci olduğu vurgulanmaktadır. Aceleci olmak, her bakımdan zararlıdır. Efendimiz, tüm hayatı ve tebliği boyunca sabırla hareket etmiştir. Hz. Peygamber'in, bir öğretmen olarak, bizlere örnek olacak ve gerçekten de ihtiyacımız olan önemli özelliklerinden biri de sabırlı oluşudur. Kendisine verilen kolay bir görev değildi. Müzzemmil suresinin beşinci ayetinde bu zorluk şöyle ifade edilmiştir: “Şüphesiz biz sana, taşınması ağır bir görev yükleyeceğiz.” Çünkü insanları yıllarca inandıkları, kendilerine kutsal olan değerlerden vazgeçirmek kolay bir iş değildir. İnsanın, inandığı değerleri bırakıp yeni değerleri benimsemesi, onun kendisini, geçmişini, kültürünü inkar etmesi anlamına gelir. Onun içindir ki, Hz. Muhammed (SAV) doğru sözlü ve emin olarak bilinmesine ve ahlâkça toplumunda seçkin bir yere sahip olmasına rağmen, kolay kabul görmemiştir. Örneğin, Safa tepesine çıktığında; size şu dağın arkasında düşman ordusu var desem bana inanır mısınız diye sorduğu soruya, elbette inanırız, çünkü biz senin yalan söylediğini hiç duymadık diyenler, bu sözlerin hemen akabinde söylediği, putlara tapmanın şirk olduğu, bir Allah'a inanmanın gerektiği ve kendisinin bunun anlatmak ve yaymak için görevlendirildiği mealindeki uyarılarına hiç itibar etmemişler, hatta çok kızmışlardı. Önce basit karşı çıkmalar, Hz. Peygambere ve ona inanmış bir avuç Müslümana karşı akıl almaz işkencelere varmıştır. Ancak onlar, sabırlarından hiç bir şey kaybetmemişler, davalarından taviz vermemişlerdir.

Hz. Peygamber dini öğretirken sadece baskılara değil, aynı zamanda kendisine getirilen cazip tekliflere de sabırla karşı koymuştur. “Onlar senden uzlaşmanı arzu ederler ve böylece kendilerinin de uzlaşacaklarını söylerler.”(68/Kalem 9) “Seni, sana vahyettiğimizden ayırıp, başka bir şeyi bize karşı uydurman için uğraşırlar. O zaman seni dost edinirler. Seni pekiştirmemiş olsaydık, az daha onlara meylededecektin.” (17 İsrâ 73,74) Peygamberimize teklif edilenler arasında mal, mülk, kadın, krallık yanında dönüşümlü ibadet de yer almaktadır. Mekkeli müşriklerin bu tekliflerine göre bir yıl hep birlikte Allah'a, bir yıl da hep birlikte putlara tapılacaktır. Mekkeli müşriklerin inançlarındaki samimiyetsizliklerini ve aynı zamanda İslâm karşısında düştükleri aczi gösteren bu teklif, peygamberimiz tarafından kabul edilmemiştir. Hz. Peygamber, kendisine yapılan bütün teklif ve tehditleri, sadece ve sadece kendisine verilen dinî ilkelere aykırı oldukları için kabul etmemiş, zor olanı tercih ederek dini öğretmeye devam etmiştir. Onun sabrı hiç bir zaman öfkeye dönüşmemiş, aksine sevgi ve hoşgörü ile birlikte olmuştur.

c. Hz.Peygamber, insanlara sevgi ve hoşgörü ile davranmıştır. İnsanlara sevgi ile yaklaşmak ve hoşgörü ile davranmak eğitimde başarıya ulaşabilmek için temel şartlardan birisidir. Hz. Muhammed (SAV), bir öğretici olarak, kendisine gösterilen her türlü sert tepki ve hoşgörüsüzlüğe rağmen, bütün herkese sevgi ve hoşgörü ile yaklaşmıştır. Kendisine eziyet edenlere bile kesinlikle lanet etmemiş, aksine onların hidayeti için dua etmiştir. Taif'te kendisini taşıyanlara karşı tavrı bu olduğu gibi, mescidin bir köşesine küçük su döken bedeviye karşı tavrı da bu olmuştur. O, bu konudaki ilkeyi şöyle açıklamıştır: “Ben lanetçi olarak gönderilmedim. Ben ancak ve ancak rahmet olarak gönderildim.”(Müslim, Bir 87)

Peygamberimizin insanlara olan sevgisi, Tevbe suresinin 127. ayetinde şöyle anlatılmıştır: “Size içinizden bir peygamber geldi ki, zahmet çekmeniz onu incitir ve üzer, size çok düşkündür, Müslümanlara çok merhametlidir, onlara hayır diler.” İşte, bu insan sevgisi ve herkese merhamet ve hoşgörü ile yaklaşması, onun bir din öğreticisi olarak başarıya ulaşmasında önemli katkılar sağlamıştır. Nitekim Yüce Allah, Kur'an-ı Kerim'de onun bu özelliklerini övmekte ve aksi olsaydı başarılı olamayacağını vurgulamaktadır: “Eğer sen kaba ve katı yürekli olsaydın, şüphesiz etrafından dağılıp gitmişlerdi bile.”(3/Alî İmran 159) “Ey Muhammed! Allah'ın yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et. Onlarla en güzel şekilde tartış.” (16 Nahl 125)

O, bir eğitimci olarak insanlarla olan ilişkilerinin ilkelerini şöyle ifade etmektedir: "Allah beni zorlaştırıcı ve şaşırtıcı olarak değil, aksine öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdi." (Müslim Talak 29) O, bizlerden de aynı şekilde davranmamızı istemektedir. "Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz.

d. Hz. Peygamber üstün ahlâk örneğidir. Efendimizin, ilâhî vahye muhatab olmadan önce ve sonra, sahip olduğu en önemli özelliklerden biri de toplum içinde ahlâken seçkin bir yere sahip olmasıdır. Onun ahlâkı, kendi hayatının ötesinde bütün insanlara örnek olacak bir ahlâktır. Kur'an'da ona “Sen gerçekten çok üstün bir ahlâk üzeresin.”(68/Kalem 4) denilmiştir. Bu özelliği ona, yapmakta olduğu görevde, yani din eğitiminde önemli katkılar sağlamıştır. O, düşündüğü gibi söyleyen, söylediği gibi yapan, hakkı tanıyıp hakça davranan, ahlâken seçkin, emin, güvenilir olması ve toplumunda böyle tanınması sebebiyle bir önderlik ve liderlik vasfı kazanmıştır. Çoğunlukça bilinen şu olay bunun en güzel delilidir: Hasara uğramış olan Kabe'nin tamiri sırasında Hacerü'l-Esved'in yerine konulması hususu kabileler arasında tartışmalara yol açmıştır. Her kabile bu şerefin kendilerine ait olmasını istemektedir. Olay neredeyse kanlı bir kavga boyutu kazanacağı bir sırada Hz.Peygamber (SAV) Kabe'ye gelmiştir. Böylece de o, kabilelerin daha önce aralarında aldıkları karar gereğince, Kabe'ye giren ilk şahıs olduğundan,

hakem olarak görevlendirilmiş ve onun hakemliği, dürüst olarak bilindiği için, bütün kabileleri memnun etmiştir. Hz. Muhammed (SAV) olaya çok basit bir çözüm getirmiştir: Hacerü'l-Esved, bir bezin üzerine konulmuş, her kabileden bir kişi bezin uçlarından tutmuş ve taşı yerine kadar taşımışlardır. Burada Hz. Peygamberin oynadığı rol, bu çözümü bulmasının ötesinde kabul ettirmesidir. Bu da onun seçkin ahlâkı, güvenilirliği ve bu özellikleri ile toplumunun içinde elde ettiği saygınlığa bağlı görünmektedir. İşte Hz. Peygamber, güzel ahlâkı ile bir öğretmen olarak hem daha güvenilir ve inanılır olmuş hem de Allah'ın kendisine verdiği güzel ahlâkını insanlara öğretme ve örnek olma imkanını elde etmiştir. Bize de güzel ahlâklılığın insanları eğitirken ne kadar etkili bir yardımcı olabileceğini göstermiştir.

e. Hz. Peygamber, söylediklerini bizzat uygulayarak örnek olmuştur. Efendimizin eğitiminde bizzat göstererek ve uygulayarak öğretme, onun belirgin bir özelliğidir. O, öğüt vermekten çok, uygulamaya önem vermiştir. Eğitimde örnek hareketlerin son derece önemli yeri vardır. Yapılmasını tavsiye ettiği bir şeyi kendisi yapmayan bir eğitimcinin düştüğü çelişkiyi Kur'an şöyle ifade eder: “Ey insanlar! Yapmadığımız şeyi niçin söylersiniz?”

Efendimiz, kul hakkı konusunda birçok uyarılarda bulunmuştur ve bunu bizzat hayatında da uygulamıştır. Örneğin, vefatına yakın insanları toplayarak, “İşte sırtım! Sırtına vurduğum kısas yapsın. Malını aldığım işte malım, içinden hakkını alsın. Hakaret etmiş isem işte şerefim intikamını alsın. Kimse benden bir itiraz gelecek diye de çekinmesin.” diyerek kul hakkına olan saygıyı öncelikle kendi hayatında göstermiştir.

Hz.Peygamber'in eğitiminin özelliklerinden ve kullandığı yöntemlerden bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Bilimi, öğrenme ve öğretmeyi teşvik etmiştir. Hz. Peygamber, İslam'ın bir ilkesi olarak, bilim öğrenmeyi, beşikten mezara kadar ve kadın erkek her Müslümana görev olarak bildirmiştir. Konuyla ilgili bir çok hadisten birisinde şöyle buyrulur: “Ya alim ol, ya öğrenen ol, ya (bunları) seven ol, ya dinleyen ol, beşincisi olma, helak olursun.”(El-Aclunî, Keşful Hafa, c.1,s.138)

2. Bireysel ayrılıklara dikkat etmiştir. Bu konuda o, insanlara güçlerinin ve akıllarının yettiğince hitap edilmesini ve sorumluluk yüklenilmesini istemiş ve kendisi de öyle yapmıştır. Örneğin, kendisinden en iyi amelin hangisi olduğunu soranlara, durumlarına göre cevaplar vermiştir. Birine annene ve babana iyilik etmendir, diğerine beş vakit namazını kılmandır, bir diğerine ise, Allah yolunda cihad etmendir vb. diyebilmiştir. Bunları söylerken, bu amellerden birini diğerine tercih etmesi değil, soruyu soranın durumunu dikkate alması söz konusudur.

3. Başta insan olmak üzere, Allah'ın yaratıklarını sevmemizi istemiştir. Zaten "alemlere rahmet olarak gönderilen" bir peygamberden sevgiden başka bir şey beklenemezdi.

4. Kendisi tüm insanlara eşit ve adaletle davranmış ve bizim de davranışlarımızda adil olmamızı istemiştir. Irk, renk, kabile, cinsiyet vb. ayrımları kaldırarak insanların eşit olduklarını bildirmiştir. Meşhur Veda Hutbesinde şöyle buyurur: "Sizler hepiniz Ademdesiniz. Adem de topraktan yaratılmıştır. Arap olanın Arap olmayana üstünlüğü olmadığı gibi, Arap olmayanın da Araba karşı üstünlüğü yoktur."

5. Dinî yükümlülükleri tadrîcî (yavaş yavaş, basamak basamak, alıştıra alıştıra) bir yöntemle öğretmiştir.

6. Her türlü aşırılıktan sakındırılmış, öğretmede orta yolu tercih etmiş ve insanları bıktırmaktan uzak durmaya özen göstermiştir.

7. Yanlış düşünceyi söküp atmak ve gerçek doğru bilgiyi net bir şekilde ortaya koymak için akli ölçüleri kullanmıştır.

8. Konuşmalarını oldukça etkili bir şekilde yapmıştır. Efendimiz, konuşmalarında kısa ve özlü, akıcı, samimi, nazikçe, seviyeye uygun, ses tonunu iyi ayarlayarak, jest ve mimikleri yerinde kullanarak, bakışlarıyla dinleyiciyi etkileyerek, heyecanlarını kontrol ederek, kendisine karşı çıkanlara karşı olgunlukla cevap vererek konuşmaya özen göstermiş; anlattığı hususu, elinde herhangi bir şey ile yere ve toprağa çizerek bizzat göstermiştir. Konuşmalarında, benzetme ve halk arasında yaygın olarak kullanılan örnekleri, kıssaları kullanmıştır. Konuşmalarında, öğretilen hususun önemine göre sözü üç kere tekrar etmiş; öğrettiği bazı hususları yeminle kuvvetlendirmiş, perçinlemiş; konunun önemini, oturuşunu ve duruşunu değiştirerek ve sözü tekrar ederek göstermiş; muhatabın omuzundan veya elinden tutmuş; muhatabı teşvik için veya onu sıkıntıya sokacak bir durumdan dolayı, bazı hususların gizli kalmasını sağlamıştır.

9. Karşılıklı diyalog, tartışma ve soru-cevap tekniklerini etkili bir şekilde kullanmıştır. Efendimiz, soru cevap tekniğini, öğretime hazırlık için soru, soruya karşı yönlendirici soru, özel bir soruya genel bir cevap, dikkat çekmek için soru, bilmece şeklinde soru, dikkat çekme amaçlı soru, aynı soruya değişik cevap, makul her soruya cevap şeklinde kullanmıştır. Kendisine sorulan soruları cevaplandırırken, bazen, cevabı geciktirerek muhatabın sorusunu tekrar etmesini sağlayarak onu uyarmış; cevabın birkaç madde ile verileceği durumlarda önce cevabın kaç maddeden oluştuğunu bildirmek için sayıyı söylemiş daha sonra saymış; sorunun cevabının muhatabı utandırma ihtimali olan hususlarda önce nazik bir hazırlık süreci hazırlamış ve soruyu

öyle cevaplandırmış veya muhatabı utandırma ihtimali olan hususlarda üstü kapalı olarak kinaye yoluyla ve işaret ederek yetinmiştir.

10. Zaman zaman, latife ve şaka yoluyla öğretmeyi kullanmıştır.
11. Bazen, önünde olan bir olaya karşı susma yolunu tercih etmiştir.
12. Öğretme esnasında meydana gelebilecek imkan ve fırsatları değerlendirmiştir.
13. Kadınlara öğretmeyi ve nasihat etmeyi de asla ihmal etmemiştir.
14. Okuma yazmayı ve yabancı dil öğrenmeyi teşvik etmiştir.

KAYNAKLAR

Abdullah Özbek, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed**, Esra Yay., İstanbul 1997.

Abdulfettah Ebu Gudde, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretme Yolları**, Çev.: Enbiya Yıldırım, Umran Yay., İstanbul 1998.